

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЯ АДМЕТНАСЦЬ АНАМАСТЫКОНУ ГІСТАРЫЧНАЙ ДРАМАТУРГІІ АНАТОЛЯ КРЭЙДЗІЧА

Уводзіны. Актуалізацыя антрапанцэнтрычнай парадыгмы ў мовазнаўстве спрыяе таму, што онімы сталі актыўна вывучацца як крыніца нацыянальна-культурнай інфармацыі. Уласныя імёны — неад’емная частка мовы і культуры этнасу, які іх стварыў. Аналіз анамастыкону прадуктыўны падчас вывучэння матэрыяльнай і духоўнай культуры нацыі. Выяўленне этнічнай спецыфікі іменаслову, разгляд гісторыка-культурнай інфармацыі імёнаў немагчымы без вывучэння рэгіянальнага матэрыялу. Аналіз імён, якія выкарыстоўваюцца ў пэўным рэгіёне на пэўным гістарычным адрэзку, можа ажыццяўляцца па матэрыялах анамастыкону мастацкіх твораў. Анамастычная прастора твораў пісьменнікаў Брэстчыны пакуль не з’яўлялася прадметам лінгвакультуралагічнага, лінгвапрагматычнага і онамапаэтычнага даследавання. Мэта працы — вызначыць спецыфіку паэтонімаў, ужытых у драматычным расповедзе Анатоля Крэйдзіча «Палескі Напалеон», выявіўшы семантыка-прагматычныя асаблівасці, нацыянальна-культурную інфармацыю, функцыі паэтонімаў у тэксце, іх значэнне ў рэалізацыі творчай задумы аўтара, ролю ў стварэнні мастацкіх вобразаў. Мэта і спецыфіка матэрыялу прадвызначылі выбар аналітычна-апісальнага метаду ў якасці асноўнага.

Асноўная частка. Лёсы слаўных беларусаў не перастаюць быць крыніцай натхнення для сучасных творцаў. Драматычны расповед беларускага пісьменніка і публіцыста Анатоля Крэйдзіча ўваскрашае яркія старонкі жыцця Напалеона Орды — кампазітара, мастака, музыканта, чья дзейнасць на карысць беларускай культуры і мастацтва застаецца прыкладам шчырага служэння Айчыне. Ажыўляючы далёкія постаці мінуўшчыны, пісьменнік умела выкарыстоўвае вобразна-выяўленчыя магчымасці ўласных імёнаў, якія з’яўляюцца каштоўным помнікам матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў.

Значнае месца ў анамастыконе расповеду займаюць так званыя **фонавыя онімы**: назвы геаграфічных аб’ектаў, устаноў, кніг, твораў мастацтва, культурных збудаванняў і інш. Сродкам увасаблення прасторава-часавых адносін у творы з’яўляюцца **тапонімы** Беларусі і замежжа, з якімі звязаны старонкі жыцця Напалеона Орды: шматлікія назвы краін (*Францыя, Літва, Швейцарыя, Саксонія, Рэч Паспалітая, Іспанія, Партугалія, Скандынавія, Алжыр*), гарадоў (*Дрэздэн, Парыж, Вільня, Варшава, Пружаны*), вёсак (*Варацэвічы*), вуліц (*Ля Харнэ*). Стварэнню гістарычнага каларыту спрыяюць ужытыя ў кантэксце драматычнага расповеду **ўстарэлыя тапонімы**, якія былі раскласіфікаваны паводле іх суадносінаў з сучаснымі назвамі. Некаторыя ўстарэлыя найменні адрозніваюцца ад сучасных асаблівасцямі гучання і словаўтваральнымі афіксамі. Гэта **фанетыка-словаўтваральныя археонімы**: *Вільня, Навагародак*. **Гістарыёнімы** з’яўляюцца найменнямі аб’ектаў, якія зніклі з палітычнай і геаграфічнай карты, напр.: *Кобрынскі ўезд, Гродзенская, Мінская, Віцебская, Ковенская, Валынская, Падольная, Кіеўская, Віленская і Магілёўская губерні; Рэч Паспалітая* (аб’яднаная польска-літоўская дзяржава з часу Люблінскай уніі), *Падляшша* (гістарычная вобласць на захадзе этнічнай тэрыторыі беларусаў у басейне Заходняга Буга і Наравы ў XIII—XIV стагоддзях). Цалкам увайшла ў Вялікае Княства Літоўскае). **Семантычным археонімам** з’яўляецца тапонім *Літва*, які ў гістарычным расповедзе ўжываецца ў значэнні ‘землі паміж сённяшнімі Навагрудкам, Маладзечнам, Мінскам, Слонімам’. У прамовах Орды нярэдка гучыць зварот да даўняй краіны: *Край мой любви, Літва, я абышоў цябе ўдоўж і ўпоперак. Красою і веліччу напоўнены кожны твой кут. Каласы твае цяжкія і буйныя, як белья боханы, вада з крыніц тваіх здаровая і смачная, як боскае пітво, людзі твае прыгожыя і таленавітыя, моцныя і духам, і целама сваім, а тварэнні рук іхніх ды розуму выклікаюць зайдорасць у любога, хто прыходзіць сюды* [1, с. 3]. У аповедзе пра факты жыцця Орды і яго паплекнікаў Юзэфа Крашэўскага, Адама Міцкевіча і іншых ужыты таксама **эргонімы** (*Італьянская опера, Палата Дэпутатаў*), **гемеронім** («Газета штодзённая» ў Варшаве), **бібліёнімы** («Граматыка музыкі», «Пан Тадэвуш»), **эклезіёнім** (*Жытомірскі сабор*). Сродкам адлюстравання светапогляду беларусаў XIX стагоддзя з’яўляюцца **тэонімы** (*Я ўсё жывіць за цябе Бога прасіць буду, каб бараніў ад пакут ды няшчасцяў* [1, с. 8]), **геартонімы** (*Чаму ж забыліся? Благавешчанне сёння* [1, с. 23]).

Галоўнае месца ў анамастыконе драматычнага расповеду займаюць **антрапонімы** — імёны, прозвішчы, мянушкі людзей. Аўтар апавядае чытачу пра слаўную гісторыю Радзімы. Таму на старонках твора не раз прыгадваюцца імёны рэальных гістарычных дзеячаў XIX стагоддзя: пісьменнікаў, кампазітараў, палітыкаў, паўстанцаў: *Напалеон, Юзэфіна, Ірэна, Вітальд Орды, Юзэф Ігнацій Крашэўскі, Кастусь Каліноўскі, лорд Дудлей Сцюарт, Шапэн, Жорж Санд, Адам Міцкевіч, Тадэвуш Касцюшка*. Сродкам адлюстравання каларыту слаўнай даўніны з’яўляюцца **імёны-рэтраспекцыі**, што называюць слаўных продкаў, успамін пра якіх ажывае ў карцінах Напалеона Орды: *Хіба недастойны гэты Сабор (паказвае на Жытомірскі сабор), каб любаваліся ім нашчадкі нашыя праз многія пакаленні, хіба ім не цікава будзе даведацца, што названы горад імем яго заснавальніка Жытоміра, таварыша Аскольда*

і Дзіра. Пройдуць стагоддзі, і нічога гэтага ўжо не будзе. Час зруйнае рукамі людзей ці прыроды палацы, храмы, крапасныя мury, як зруйнаваў пляманныя паселішчы нашых далёкіх продкаў. Затое напамінак пра эпоху застанеца ў тваіх малюнках [1, с. 35].

У драматычным расповедзе адлюстраваны даўні звычай называння дзіцяці ў гонар славутага чалавека. Так, маці **Напалеона Орды** прызнаецца, што сын яе быў названы ў гонар знакамітага імператара **Напалеона**, на якога беларуская шляхта спадзявалася, бо думала, што, вызваліўшы краіну ад Расійскай імперыі, палкаводзец дазволіць вярнуць ёй былую незалежнасць і славу: *Вы і мяне ахрысцілі яго імем? Каб уславіць вызваліцеля ды паказаць сваю прыхільнасць да яго? — Бацька ўзяў цябе на рукі і ціха паклікаў: «Напалеон, ці чуеш ты мяне? Адзін Напалеон цяпер заваёўвае пад Эйлау нашу незалежнасць, а другі будзе жыць у вольнай дзяржаве». Ён верыў, што сонца, якое нарадзілася са сцюжы разам з табою, гэта знак Гасподзен. Мала хто ведае, як бязмежна любіць ён сваю Айчыну [1, с. 35].* Лёс знакамітага імператара нібыта накрэсліў славу беларускага творцы — змагара за сілу і незалежнасць Айчыны, які ўдзельнічаў у паўстанні 1830 года, вымушаны быў на доўгія гады пакінуць Радзіму і ўсё ж такі ўславіў яе ў найпарыгажэйшай музыцы і ў сотнях малюнках помнікаў, адзначаных падзеямі айчыннай гісторыі, родных мясцін знакамітых асоб, старых сабораў, замкаў Беларусі, у якіх з любоўю перададзена веліч, прыгажосць і багатая культура роднага краю. Слова-імя **Напалеон** уключана ў загаловак твора, становячыся ключавым словам усяго літаратурнага тэксту. Заглавак «Палескі **Напалеон**» выражае ідэю драматычнага расповеду. Паэтонім **Напалеон** асацыятыўна збліжаецца з сусветна вядомым імем імператара-воіна і становіцца гаваркім найменнем творцы, талент якога адрадіў і захаваў для нашчадкаў славу, красу і веліч роднага краю: *Служыць табе, бацькоўскі край, вось радасць найвялікшая. Я гатовы... Гатовы дадаць усё, што маю, усё, што ўмею і чым надзяліў ты мяне... Дадаць табе. Ні час, ні чужыныцы не адбяруць у цябе гэтае прыгажосці. Ты народзіш яшчэ нямала славурых нашчадкаў, бо маеш на гэта сілы. А я пакажу ім веліч тваю, расплючу вочы іх, каб убачылі, што паходзяць яны ад славутага, багатага роду, і каб многылі набыткі твае. Ім прысвячаю я створанае мною на абшарах тваіх [1, с. 37].*

Заўважым, што імёны персанажаў твора з'яўляюцца паказчыкам іх прыналежнасці да каталіцызму (імёны шляхты **Юзэфіна** Орда, **Юзэф Ігнаці** Крашэўскі, **Людвік** Плятэр) і праваслаўя (імёны слуг Орды **Філімон** і **Малафей**). Нацыянальны каларыт ствараюць у расповедзе формы клічнага склону імёнаў, а таксама зварот праз спалучэнне імені са словам 'спадар': *Спадар Напалеон, я не раіў бы вам пакуль што паказвацца на вочы Малафею [1, с. 24]; О-о, мілы Адаме, як блізкія мне твае п'явучыя словы [1, с. 37].*

Паказчыкам сацыяльнага статусу асобы здаўна было прозвішча. Так, прозвішчы беларускай і польскай шляхты ўтрымліваюць суфікс -оўск: **Сулкоўскія**, **Панятоўскі**, **Дамброўскі**. Прозвішчы расійскіх вайскоўцаў і чыноўнікаў уключаюць суфіксы -оў, -еў, -ін: **Бушын**, **Баранаў**, **Аванюкін**. Прозвішчы сялян маюць у сваім складзе суфіксы -чук, -юк: **Раўчук**, **Карлюк**, **Манчук**. Прозвішча галоўнага героя твора ўтрымлівае звесткі пра паходжанне сям'і, роду. «Прозвішча **Орда** ўтворана ад мянушкі, якая вядзе свой пачатак ад цюркскага слова *арда* — 'стан, вандроўнае племя'. Пазней гэтае слова набыло яшчэ адно значэнне — 'натоўп'. Магчыма, што Ордам звалі прадстаўніка цюркскіх народаў ці чалавека, знешнасць якога (смуглявая скура, чорныя вочы і валасы) ці паводзіны нагадвалі цюркаў» [2, с. 137]. Пра сацыяльны статус продкаў сведчыць і прозвішча славутага дзеяча вызваленчага руху Андрэя **Касцюшкі**. У кнізе «Касцюшкі-Сяхновіцкія: гісторыя старадаўняга роду» пісьменнік-краязнаўца Анатоля Бензярук расказвае пра паходжанне прозвішча сям'і нацыянальнага героя Беларусі. Аўтар адзначае, што ўсе дакументы, складзеныя пры жыцці першага ўладара маёнтка Сяхновічы, пісара вялікага князя Літоўскага, называюць яго «**Костюшко**». Гэта памяншальная форма хрысціянскага імені **Канстанцін**. Прадстаўнікі сярэдняга і дробнага баярства ў старажытнасці іменаваліся менавіта такімі памяншальнымі формамі: **Васко** (замест Васіль), **Гурко** (замест Рыгор). Гэтыя формы ў XV—XVI стагоддзях лічыліся нарматыўнымі, зацверджанымі ў шматлікіх справаводчых паперах: *Імя Касцюшкі Фёдаравіча ператварылася ў сямейнае прозвішча, таму што з 15 студзеня 1515 года ён зрабіўся дваранінам гаспадарскім, выканаўцам даручэнняў вялікага князя. Да таго ж Касцюшка Фёдаравіч сумяшчаў пасады камянецкага судзі і гараднічага. Апроч таго, да 1549 года ён удзельнічае ў размеркаванні каралеўскіх і шляхецкіх надзелаў каля Старога Сяла (Жабінкаўскі раён) на Берасцейшчыне [3, с. 22].* Грамадская дзейнасць Касцюшкі Фёдаравіча стала ўзорам для яго нашчадкаў. Бліскучая кар'ера — узвышэнне звычайнага баярына ў фактычнага кіраўніка старажытнага горада Камянца — адыграла вызначальную ролю ў замацаванні імені **Касцюшкі** за яго нашчадкамі як прозвішча: *Імя слыннага продка стала часткаю спадчыны, якая трывала замацавалася за радзінаю [3, с. 22].*

Ужыта на старонках твора Анатоля Крэйдзіча і характэрная для вясковага асяроддзя **мянушка-андронім** — празванне жанкі, утворанае ад прозвішча ці мянушкі мужа: *Точна прападзе без мяне. Сама Камаліха не можа справіцца з ёю, ніякія чары не памагаюць [1, с. 26].*

Заклучэнне. Найважнейшымі рысамі анамастычнай прасторы драматычнага расповеду Анатоля Крэйдзіча з'яўляюцца пераважнае выкарыстанне імёнаў рэальных гістарычных асоб, а таксама адпаведнасць сэнсавай нарузкі і формы найменняў герояў словаўтваральным тыпам і мадэлям антрапонімаў XIX стагоддзя — часу разгортвання дзеяння п'есы. Важную ролю ў стварэнні каларыту мінуўшчыны адыгрываюць устарэлыя «фонавыя» онімы — археонімы і гістарыёнімы.

1. *Крэйдзіч, А.* Паранення мары : п'еса, апавяданні, мініяцюры / А. Крэйдзіч. — Брэст : ААТ «Брэсцкая друкарня», 2002. — 100 с.
2. *Цымбалова, Л. Н.* Тайны происхождения наших фамилий / Л. Н. Цымбалова. — Ростов н/Д : Феникс, 2008. — 473 с.
3. *Бензярук, А.* Касцюшкі-Сяхновіцкія : гісторыя старадаўняга роду / А. Бензярук. — Брэст : Академия, 2006. — 130 с.

УДК 811.161.1'371'373.813.2:598.271.8:811.813.2:598.271.8

В. А. Белодед

Учреждение образования «Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины», Гомель

ЗООМЕТАФОРА ПОПУГАЙ В РУССКОМ И КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ: СЕМАНТИКА И ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ КОННОТАЦИИ

Введение. Одной из самых известных моделей метафорической номинации является зооморфная метафора, источником которой служит образ животного, перенесённый на человека. Подобные метафоры характеризуют национальные особенности осмысления мира. Особенно интересно сопоставительное изучение метафорических номинаций двух неродственных языков — русского и китайского. Предметом рассмотрения в данной статье являются метафорические значения орнитонима *попугай* в русском и китайском языках. Приводятся этнокультурные сведения, способствующие выявлению внутренней формы рассматриваемых лексем.

Основная часть. Попугай — это красивая птица, которая отличается способностью подражать человеческому голосу, принадлежит к семейству лазающих птиц, обитает в жарких странах. Такое определение даёт А. Н. Чудинов в своём словаре иностранных слов [1]. Согласно этимологическому словарю М. Фасмера, лексема *попугай* по происхождению связана с голландским словом *paregaai*, которое, в свою очередь, связано с французским *raregai* в значении ‘птичье чучело’ [2]. Однако французский язык не представляет исходный пункт в этимологической цепочке. Отмечено, что ещё раньше это слово появилось в арабском языке, правда, в другой фонетической интерпретации: *babagha*, которая представляет собой изменённый вариант персидского *babga* [2]. Возможно, отсюда уменьшительная форма попугая — *попка*, возникшая вследствие фонетических изменений и упоминающаяся у М. Фасмера. Здесь этимологический ряд обрывается: учёные пытаются понять непосредственно происхождение исконного слова и сходятся во мнении, что оно представляет собой образование звукоподражательного характера.

В русском и китайском языках слово *попугай* обладает сходной семантикой и, конечно, в первую очередь с зоологической точки зрения. Попугай — это птица. В переносном значении этим словом, как правило, обозначают человека, который не имеет собственного мнения и подражает действиям других, что закономерно сопровождается негативными коннотациями, сравн.: ‘тот, кто бестолково и надоедливо повторяет одно и то же’: «Я не попугай, чтобы повторять чужие слова», — вскипела Варвара Петровна (Ф. М. Достоевский); ‘тот, кто одевается безвкусно, чрезмерно ярко’: *Нарядившись таким попугаем, Незнайка по целым дням слонялся по городу* (Н. Н. Носов); а также в жаргонном значении ‘показания какого-либо прибора, индикатора’: *Программа тестирования показала производительность в 300 попугаев* [3].

В китайском языке понятие *попугай* состоит из двух иероглифов и выглядит следующим образом: 鸚鵡 (*yīngwǔ*). Разделим его на отдельные составляющие компоненты. Мы можем выделить четыре структурные части: 武 (*wǔ*) — ‘военное дело, искусство’, ‘военная доблесть, мужество, храбрость, отвага, бесстрашие’, ‘воин, герой’ (значений очень много, но все они так или иначе обозначают проявление отваги); 女 (*nǚ*) ‘женщина’, 贝贝 (*beibei*) ‘младенец’, ещё один компонент 鸟 (*niǎo*) ‘птица’. Поместим все компоненты в один ряд: птица—отважная—женщина—младенец. Значение ‘птица’ выступает в этом ряду ключевым иероглифом и повторяется в самом слове два раза. Неслучайными являются и другие структурные части. Так, например, наличие компонента ‘женщина’ легко объяснимо, учитывая, что издревле попугай считался в Поднебесной защитником женщин. Здесь прослеживается связь обоих компонентов второго иероглифа слова 鸚 (*wǔ*) — ‘птица’ и ‘храбрость, отвага’. Таким образом, попугай осмысливается как птица, которая действительно могла обеспечить защиту благодаря своему мужеству. Отмечено, что попугаи проживали в женских покоях, выступали неизменными проводниками девушек во время их прогулок. Когда же выяснилось, что птица может имитировать голоса людей и звуки окружающего мира, то она была отнесена к категории божественных созданий и прорицателей.

В связи с вышесказанным уместно упомянуть тот факт, что в китайской культуре существует богиня милосердия и сострадания по имени Гуань-инь — 观音. Она известна не только в Китае, но и в Корее, Японии, Малайзии — во всех странах, где проживают приверженцы буддизма. Изображают эту богиню по-разному: обычно с одной или несколькими парами рук, в позе лотоса или стоя. При этом она может держать что-нибудь в руках. Очень часто рядом с Гуань-инь находится попугай как символ сыновней любви, почтительности, благодарности. Легенда гласит, что однажды попугай летел за кормом для своей